

Domsagohistorik

Varbergs tingsrätt

Text Elsa Trolle Önnerfors

Varbergs tingsrätt

I Halland, liksom Skåne och Blekinge, infördes svensk rättsordning 1683. Införandet av den svenska rätten mötte inget större motstånd, och ”allmogen, som till städes var, funno sig väl förnöjde”.¹ I slutet av 1600-talet var Halland indelat i åtta häradar som i sin tur var uppdelade på tre domsagor: den södra, den mellersta och den norra. Nuvarande Varbergs tingsrätts domkrets motsvarades av Hallands mellersta och norra domsagor. Den mellersta domsagan omfattade Årstads, Faurås och Himle häradar, och den norra Viske och Fjäre häradar. Alla häraderna bildade egna tingslag fram till mitten av 1800-talet.² På det stora taget har domsagoindelningen i Halland varit oförändrad sedan början av 1680-talet.³

Varberg hade blivit svenskt i samband med freden i Brömsebro 1645. Nästan hela staden förstördes i en brand 1666. Rådhuset brann ned helt, och bara några små låga envåningshus klarade sig. Efter branden beslutades att den nya stadskärnan skulle flyttas en bit bort från Varbergs fästning där den tidigare legat.⁴ Det var oklart var rådhusrätten höll sina förhandlingar efter branden. På 1680-talet flyttade rådhusrätten in i borgmästarens före detta privatbostad. Redan i slutet av 1600-talet fanns tankar på att flytta in Himle häradstingshus, som låg i Träslöv, till Varberg och på så sätt få ett gemensamt råd- och tingshus. Huset i Träslöv var redan på 1680-talet i så dåligt skick att förhandlingarna ofta fick hållas i andra lokaler inne i Varberg. Ett nytt tingshus uppfördes i Träslöv 1689/90, men redan femton år senare var byggnaden förfallen.⁵ Ett hus uppfördes något senare vid torget inne i Varberg, och detta stod klart 1707. Men samarbetet föll inte väl ut. Rådhusrätten stannade kvar i sitt gamla hus, och tingshusbyggnadsskyldige ansåg att staden nu hade hand om underhållet av huset. Det ansåg emellertid inte staden. Resultatet blev att huset förföll, och Kungl. Maj:t beslutade 1720 att huset skulle flyttas ut på landet och staden återfick tomten.⁶

Borgmästarens gamla hus i Varberg förföll också med tiden. Vid mitten av 1700-talet flyttade därför rådhusrätten in i ett annat hus vid torget. Det dröjde dock inte mer än femton år innan även detta hus var i så dåligt skick att man var tvungen att sälja det och bygga ett nytt rådhus. Innan beslut hann fattas i försäljningsfrågan brann huset ned till grunden 1765. Rådhusrätten fick återigen hyras in hos privatpersoner. På 1780-talet stod i alla fall den nya rådhusbyggnaden klar. Det var en tvåvåningsbyggnad i sten. Ytterligare en brand härjade i Varberg 1863 och hälften av staden, som till stor del bestod av trähus, brann ned liksom rådhuset. Denna gång tog det dock inte lång tid innan rådhuset återuppbyggdes. En ny rådhusbyggnad stod klar 1865. Det är oklart var rådhusrätten höll till mellan åren 1863-1865.⁷

Himle härad reparerade på 1720-talet sitt hus i Träslöv. I väntan på att tingshuset skulle bli beboeligt igen hölls bland annat ting i Varbergs rådstuga, på Göingegården och på gästgiveriet i Fastarp. Sommaren 1730 hölls det första tinget i det nyrenoverade tingshuset. På mitten av 1750-talet var dock Himle härad tillbaka i Varberg under något års tid. Tingshuset i Träslöv var så förfallet att man inte kunde hålla förhandlingar där. Ett nytt tingshus stod dock klart i Träslöv 1752. Men trots flera reparationer tvingades häradsrätten att åter flytta in till

1 Grimbeck, 1992, s.235. Jfr Hägge, 1970, s.11-15.

2 Almquist s. 411.

3 Almquist s. 411.

4 Sandklef, 1963, s. 341ff.

5 Rosengren, 1992 s. 65ff.

6 Rosengren s. 70f.

7 Sandklef s.354-358.

Varberg 1835. Tingshusbyggnaden var då i uselt skick, och den dömdes ut helt 1838.⁸ För Himle härads räkning hyrdes en privatbostad i Varberg 1861. Här hölls förhandlingar i trettio år. År 1891 flyttade häradsrätten till ännu ett nytt hus, som hade uppförts 1890/91. Tingshuset användes fram till början av 1970-talet.

Falkenberg hade också rådhusrätt. Rådhuset låg till en början vid S:t Laurentii kyrkan. På 1750-talet började man att diskutera uppförandet av ett nytt rådhus på en annan plats. Staden hade vuxit, och man ville därför flytta rådhusbyggnaden till stadens nya centrum. Ett nytt rådhus stod klart vid torget 1760.⁹ Ytterligare en ny rådhusbyggnad uppfördes på samma plats 1826.¹⁰ Från och med 1938 upphörde rådhusrätten och Falkenberg lades under Faurås och Årstads häradsrätt.¹¹

De omkringliggande häraderna Årstad och Faurås beordrades att flytta sina förhandlingar till det nya huset i Falkenberg 1710 med löfte om att de skulle få disponera tingssalarna gratis.¹² Både Faurås och Årstads härad höll till en början ting i Köinge. Förhandlingarna hölls troligtvis på gästgiveriet. År 1806 uppfördes ett ordentligt tingshus.¹³ Årstads härad flyttade sitt tingsställe till Heberg på 1770-talet och stannade där till 1906. I Heberg fanns ett tingshus från 1778.¹⁴ År 1907 slogs Faurås och Årstads härad ihop och bildade ett gemensamt tingslag med tingsställe i Falkenberg. Beslutet att slå ihop tingslagen hade egentligen fattats redan 1902,¹⁵ men verkställningen av beslutet dröjde i fem år. Det nya tingshuset i Falkenberg skulle bli färdigt först. Huset låg invid kyrkan och järnvägsstationen, och användes fram till tingsrättsreformen.¹⁶

I Kungsbacka fanns tingsstället Skansen, tidigare en gammal befästning, som låg strax utanför staden. Fram till 1730-talet hade Fjäre härad hållit ting inne i Kungsbacka, men förhandlingarna flyttades 1734 till Skansen. Skansen fanns dock omnämnt som tingsställe redan på mitten av 1600-talet (1643).¹⁷ Ett tingshus uppfördes 1786 på grunden till det gamla fästet. Träbebyggelsen i Kungsbacka förstördes nästan helt i en omfattande brand 1846, men tingshuset på Skansen klarade sig. Huset upptogs i NLB's inventering av svenska tingshus på 1880-talet. Det var visserligen gammalt, men i ”temligen godt skick”.¹⁸ Byggnaden revs dock 1889 och flyttades till Fjärås socken där den återuppfördes som mejeri.¹⁹ En ny domstolsbyggnad byggdes 1889/90. Själva staden Kungsbacka hade haft en rådhusrätt sedan mitten av 1400-talet. År 1810 köpte staden ett hus på Mellangatan i syfte att använda detta som rådhus. Rådhusrätten hade länge varit inhyst i huset, som man då hade hyrt.²⁰ Efter den stora branden 1846 uppfördes ett nytt rådhus, som användes fram till 1935. Detta år lades Kungsbacka under landsrätt med Fjäre härad till ett enda tingslag. Tingsförhandlingar hölls

8 Rosengren s. 71-86.

9 Bergfast, 1995 s.111ff.

10 Ljung, 1954, s. 43ff.

11 SFS 1937:397.

12 Hägge, 1966, s. 100.

13 Rehn, 1989, s. 115.

14 Jonsson 1994, s. 98.

15 K.Br. den 7/3 1902 (Almquist s. 411).

16 Bihang till SFS 1906 nr 44.

17 Häradshövding Molts anförande vid visning av tingshuset å tingsställe Skansen den 13 november 1950 (otryckt manuskript), s.6.

18 *Nya Lagberedningens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning*. Fjerde delen. Bihang. Stockholm 1884. Tabell n:o 1 om Fjäre härad.

19 Johansson, 1966, s. 172ff.

20 Johansson, 1966 s. 123ff.

även fortsättningsvis på Skansen,²¹ som upphörde att fungera som tingsställe från och med 1972.²²

Fjäre härad och Viske härad bildade ett gemensamt tingslag från slutet av 1600-talet. Viske hade emellertid sin tingsplats i Nyebro. Till en början var tingen ambulerande. I slutet av 1700-talet var förhandlingarna förlagda till Hjörne, därefter på gästgiverierna i Backa och Åsbro. Mellan åren 1820 och 1892 hyrde häradsrätten in sig i olika privatbostäder. År 1893 flyttade man in i ett nybyggt tingshus i Åskloster. Tingsstället i Nyebro drogs in från och med utgången av 1947 då den halländska domsagoindelningen ändrades.²³

År 1947 beslutades att Hallands tre domsagor skulle utgöra var sitt tingslag och varsin häradsrätt. Hallands mellersta domsaga (Himle, Faurås och Årstads härader) höll omväxlande ting i Falkenberg och Varberg, medan Hallands norra domsaga (Fjäre och Viske härader) höll sina förhandlingar i Skansen (Kungsbacka).²⁴ Från slutet av 1940-talet hade den offentliga sektorn, och därmed kommunerna, fått allt fler uppgifter: skolan hade byggts ut, socialvården och bostadsbyggandet likaså, för att inte glömma all teknisk service i form av el, avlopp och vatten. I början av 1950-talet genomfördes den så kallade storkommunreformen, och de allra minsta kommunerna försvann. Syftet med reformen var skapa logiska och rationella kommunindelningar. De borgerliga kommunerna skulle vara så pass stora att de kunde erbjuda den service som samhället kunde förvänta sig. Storkommunreformen påverkade även domsagoindelningen. Tingsställena i den mellersta och norra domsagan var dock desamma som tidigare.²⁵

Den stora tingsrättsreformen trädde i kraft 1971. Häradsrätter och rådhusrätter försvann och ersattes av tingsrätter. Det var egentligen först nu som den gamla medeltida domstolsorganisationen försvann. Hallands norra och mellersta domsagors häradsrätter omvandlades nu till Hallands norra tingsrätt, med tingsställe i Kungsbacka, Hallands mellersta tingsrätt, med tingsställe i Falkenberg, samt Varbergs tingsrätt med tingsplats i Varberg.²⁶ Hallands norra och mellersta tingsrätter blev dock inte mer än ett år gamla. År 1972 slogs dessa domkretsar samman med Varbergs tingsrätt. Tingsställen skulle fortsättningsvis finnas i Varberg och Kungsbacka.²⁷ Tingsrätten inhystes till en början i lokaler på Västra Vallgatan. Dessa var inte ursprungligen avsedda för domstolsförhandlingar. I början av 1990-talet flyttade man dock till ett nybyggt tingshus i närheten av polishuset.

Litteratur

Almquist, Jan Eric *Lagsagor och domsagor i Sverige : med särskild hänsyn till den judiciella indelningen* Norstedt Stockholm 1954-1955

21 K.Br. den 18/5 1934 (SFS 1934:164).

22 Reimertz, Nils: "Tingsstället Skansen". I: *Vår Bygd* 1972 (femtiofemte årgången).

23 SFS 1947:679.

24 SFS 1947:679.

25 SFS 1950:451. Hallands mellersta domsaga omfattade Årstads, Vessingebro, Åtrans, Ullareds, Tvååkers, Vinbergs, Morups, Träslövs, Himledalens och Lindeberga landskommuner samt Falkenbergs stad. Hallands norra domsaga omfattade Veddinge, Värö, Löftadalens, Fjärås, Onsala, Särö, Tölö och Lindome landskommuner samt Kungsbacka stad. Varberg hade fortfarande rådhusrätt.

26 SFS 1970:505. Efter tingsrättsreformen omfattade Hallands norra tingsrätt 1971 Kungsbacka, Fjärås, Löftadalens och Onsala kommuner. Hallands mellersta tingsrätt omfattade området för Falkenbergs kommun och Varbergs tingsrätt omfattade Varbergs kommun.

27 SFS 1970:505. Efter ytterligare kommunreformer omfattade Varbergs tingsrätt 1974 Falkenbergs, Kungsbackas och Varbergs kommuner (SFS 1973:740). Uppgift saknas om när tingsstället i Kungsbacka lades ner.

- Bergfast, Hans:** "Falkenbergs rådhus", I: *Falkenberg - staden som hembygd : bidrag till Falkenbergshistoria : en jubileumsskrift 1945-1995*, Falkenberg :Falkenbergs Kultur- och hembygdsförening, 1995.
- Grimbeck, Lars-Gustafsson, Stefan** *Brott och straff i Halland* Kungälv 1992
- Hägge, Eric** *I lagens namn. Hallands södra domsaga under tre sekler* Halmstad 1970
- Hägge, Eric** *Kommunalt sekel. Falkenbergs stadsfullmäktige 1866-1965* Lidköping 1966
- Johansson, Birger** *Kungsbacka före branden 1846* Kungsbacka: Kungsbacka stad, 1966
- Jonsson Olle red.** *Årstad förr och nu. Från Etra å till Himmelskull* Varberg: Utsikten 1994
- Ljung, Anders** *Ur Falkenbergs stads historia* Halmstad, 1954
- Rehn, Thorsten** *Gamla halländska gästgiverier* Uddevalla, 1989
- Reimertz, Nils:** "Tingsstället Skansen" i *Vår Bygd* 1972 (femtiofemte årgången).
- Rosengren, Ingemar:** "Himle härads tingshus i Träslöv", *Särtryck ur Varbergs museum – årsbok 1992*, 1992
- Sandklef, Albert** *Varbergs historia*, Varberg 1963

Nya Lagberedningens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning. Fjerde delen. Bihang. Stockholm 1884. Tabell n:o 1 om Fjäre härad.